

izvirni znanstveni članek
prejeto: 2008-12-14

UDK 316.77:811.163.6

GROŽNJA IN ODGOVORNOST V MEDIJSKEM DISKURZU O NACIONALNEM JEZIKU

Simona BERGOČ

Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije Koper, SI-6000 Koper, Titov trg 5
e-mail: simona.bergoc@fhs.upr.si

IZVLEČEK

Namen prispevka je identificirati in predstaviti prevladujoče argumentativne topose v medijskem diskurzu, ki tvorijo strukturo slovenske etnojezikovne identitete. Toposa grožnje in odgovornosti, povezana s slovenskim jezikom, utrjujeta jezikovni ekskluzivizem slovenske nacionalne skupnosti. Analizirano gradivo tvorijo komentarji Sobotne priloge Dela v dveh trimesečnih obdobjih pred plebiscitom za odcepitev od SFRJ (23. decembra 1990) ter pred referendumom za pridružitvev EU (23. marca 2003). Vzorec je bil zbran, upoštevajoč temeljne komunikološke kriterije: vprašanje medijskega vpliva, branosti in lastništva medijev. Kvalitativna analiza diskurza v nasprotju s pričakovanji ni pokazala bistvenih odstopanj na ravni toposov kot diskurzivnih strategij, kar potrjuje prepričanje, da sta toposa grožnje in odgovornosti čvrsto vgrajena v strukturo slovenske etnojezikovne identitete ne glede na različne družbene okoliščine pojavljanja.

Ključne besede: slovenščina, etnojezikovna identiteta, Evropska unija, kritična analiza diskurza, argumentativni toposi

MINACCIA E RESPONSABILITA' NEL DISCORSO MEDIATICO SULLA LINGUA NAZIONALE

SINTESI

Obiettivo del contributo è l'identificazione e la presentazione dei topoi argomentativi dominanti nel discorso mediatico che costituiscono la struttura dell'identità etnolinguistica slovena. I topoi della minaccia e della responsabilità, connessi alla lingua slovena, confermano l'esclusività linguistica della comunità nazionale slovena. Il materiale analizzato è costituito dai commenti del supplemento del sabato al quotidiano Delo raccolti in due periodi della durata di tre mesi ciascuno, rispettivamente prima del plebiscito per la separazione dalla RSFJ (23. 12. 1990) e prima del referendum per l'ingresso all'Unione Europea (23. 3. 2003). Il campione è stato scelto sulla base dei criteri fondamentali della scienza della comunicazione: la pressione dei media, la tutela e la proprietà dei media. L'analisi qualitativa del discorso in opposizione alle aspettative non ha dimostrato differenze significative a livello di topoi usati come strategie di discorso, a conferma dell'assunto che i topoi della minaccia e della responsabilità sono solidamente inseriti nella struttura dell'identità etnolinguistica slovena indipendentemente dalle diverse situazioni sociali in cui si manifesta.

Parole chiave: lingua slovena, identità etnolinguistica, Unione Europea, analisi critica del discorso, topoi argomentativi

UVOD: PROBLEMSKA IN METODOLOŠKA
IZHODIŠČA RAZISKAVE

Z jezikom govornici udejanjamo najrazličnejše komunikacijske potrebe,¹ v pričujočem članku se bom osredotočila na simbolno in performativno vlogo slovenščine kot nacionalnega jezika v dveh specifičnih obdobjih, povezanih z velikimi političnimi pretresi v Republiki Sloveniji. Simbolna in performativna vloga sta najtesneje povezani s kolektivnim vidikom jezikovnega udejstvovanja (čeprav resnici na ljubo o popolnoma individualni razsežnosti jezika težko govorimo), morda bi bilo ustrežnejše reči, da jezik v svoji simbolni in performativni vlogi nosi mobilizacijski potencial.

V prispevku, ki predstavlja del obsežnejše študije o nacionalnem jeziku v procesih političnega združevanja in pridruževanja,² me zanima vloga slovenskega jezika v argumentaciji za ali proti državnemu odcepitvi od večkulturne in večjezične Jugoslavije leta 1991 ter za ali proti pridružitvi večkulturni in večjezični Evropski uniji leta 2004. Raziskavo sem opravila s pomočjo metode analize diskurza, ki je v prvem koraku zahtevala nekaj načelnih premislekov v zvezi z gradivom za analizo. Izbor medijskega diskurza je temeljil na predpostavki, da mediji pomembno sooblikujejo javno mnenje. V vseprisotnost medijev in njihov vpliv je možno seveda tudi podvomiti, zlasti zato, ker je to tezo težko empirično dokazati. Alternativna branja medijskih vsebin sicer dokazujejo, da mediji nimajo absolutnega in neposrednega vpliva na interpretacijo resničnosti prejemnikov medijskih vsebin, vendarle pa predstavljajo legitimni institucionalni pogoj in okvir, znotraj katerega se reprezentacije in vrednote, tudi alternativne, producirajo (prim. Bourdieu, 1991, 72–76; Ang, 1996, 10 in naprej; Mihelj, 2004, 403–404). Ob tem je treba poudariti, da je diskurz medijev privilegirani diskurz, saj producira topike, akterje in odnose, ki v družbi veljajo za legitimne in

referenčne. Moč vpliva – če sprejmemo predpostavko, da mediji lahko bolj ali manj vplivajo na svoje odjemalce, sem določila s pomočjo koncepta branosti.³ Branost je v nasprotju z načelnim, to je epistemološkim, premislekom o medijskem vplivu koncept, ki sodi v empirično polje argumentacije. Ravno oba vidika, filozofski in empirični, ki se med seboj dopolnjujeta, zagotavljata večjo stopnjo verjetnosti v zvezi z močjo vpliva izbranega tiskanega medija. V raziskavi je izpostavljena tudi povezava medija z državnimi institucijami in posledično vplivom države na uredniško politiko, kar sem utemeljila s konceptom medijskega lastništva (prim. Bašić Hrvatina, Kaučič, 2003; Bašić Hrvatina, Petković, 2007). Raziskava je pokazala, da kljub zamegljeni lastniški strukturi in razpršenemu kapitalu med različnimi delniškimi, kapitalskimi družbami ter skladi v ozadju vleče niti vendarle država – tako leta 2003. Leta 1990 pa je bila lastninska upravičenka Dela SZDL (Socialistična zveza delovnega ljudstva), torej ravno tako država (prim. Bašić Hrvatina, 2005). In ker praksa potrjuje, da je avtonomija novinarjev in urednikov bolj etična zahteva kot resničnost (prim. STA, 2007), lahko skozi optiko lastništva sklepamo, da je Sobotna priloga v obeh opazovanih obdobjih skozi komentarje avtorjev posredovala državno ideologijo, ki se je v uredniškem smislu udejanjala tudi v izboru in pogostosti pojavljanja določenih družbenih akterjev v tistih člankih, ki so problematizirali politično odcepitev in analogno politično pridružitve.

Upoštevaajoč vse tri omenjene komunikološke kriterije, sem za analizo izbrala tednik Sobotna priloga v dveh trimesečnih obdobjih pred plebiscitom za odcepitev od Jugoslavije decembra 1990 ter pred referendumom za priključitev EU marca 2003. Predvidevala sem namreč, da je v teh predvolilnih mesecih potekala najbolj intenzivna medijska in ideološka debata za ali proti odcepitvi oziroma integraciji in posledično povečana prisotnost diskurzivnih strategij, povezanih z argumentacijo v zvezi z določeno politično opcijo.

1 Ena najbolj znanih jezikovnofunkcijskih dihotomij je delitev na simbolno in komunikacijsko vlogo jezika (Edwards, 1984, 16 in naprej, v Škiljan, 2002, 29–30), ki je zaradi svoje enostavnosti v jezikoslovju zelo priljubljena; v konkretnih jezikovnih situacijah pa imajo velikokrat večjo razlagalno vrednost odprti sezname (prim. Škiljan, 2002; Joseph, 2004).

2 Primerjaj avtoričino doktorsko disertacijo *Slovenski jezik v procesih političnega združevanja in pridruževanja: vloga jezika pri konstrukciji narodne in državne identitete*, 2008a.

3 Tudi branost (poslušnost/gledanost) je problematičen koncept; s pomočjo meritev branosti namreč ne moremo neposredno ugotoviti, v kolikšni meri določen medij vpliva na občinstvo ali ne; kvečjemu lahko nakažemo večji ali manjši potencial vpliva. Naročnik Nacionalne raziskave branosti je sicer Slovenska oglaševalska zbornica, kar kaže, da je raziskava namenjena za potrebe slovenskega oglaševalskega trga. Raziskava kaže, da je imela Sobotna priloga v prvem trimesečju leta 2003 relativno visok doseg v kontekstu primerljivih časnikov (www.nrb.info). Raziskave o dosegu posameznega medija so bile prvič sicer narejene leta 1992 (Mediana, 1992), zato sem se morala za prvo trimesečje leta 1990 zanesti na podatke dveh let kasneje in nekatere druge okoliščine, navedene v nadaljevanju. V prvem polletju tega leta je časnik Delo dosegel 414.000 ljudi oz. 24 % celotne populacije. Za primerjavo je potrebno navesti tudi druge dnevne (Sobotna priloga takrat še ni bila upoštevana kot samostojen tednik – v smislu identifikacije dosega): Slovenec 68.000 oz. 4,1 %, Slovenske novice 141.000 oz. 8,6 %, Večer 240.000 oz. 14,5 %. Relativno visok doseg je Sobotna priloga v okviru Dela imela najbrž tudi dve leti prej, kar posredno dokazuje tudi status časopisa "nacionalnega pomena". Bašić Hrvatina in Petković citirata besede Lojzeta Peterleta, tedanjega predsednika vlade, iz intervjuja za italijanski časopis Corriere della sera o imenovanju urednikov (2007, 28–29): "Zdi se mi nenormalno, da vlada poleg tednika Demokracija ne bi imela še časopisov. Kakorkoli že, glede Dela, najpomembnejšega dnevnika, smo sprejeli sklep, ki predvideva, da lahko z notranjim razpisom izberejo kandidata, vendar se mora s to izbiro strinjati vlada" (Delo, 1. 8. 1990).

SIMBOLNA VLOGA SLOVENŠČINE

Moj raziskovalni cilj je bil torej usmerjen najprej v simbolno vlogo slovenščine kot nacionalnega jezika. Simbolno vlogo lahko imenujemo tudi identitetno – pomeni pa tisto potencialno vrednost jezika, da svoje govorce združi v simbolno skupnost, največkrat tako imenovano jezikovno skupnost, v evropskem kontekstu pa velikokrat kar nacionalno skupnost. Samo združevanje govorcev pa je možno pod predpostavko, da je določen jezik vgrajen v identitetno strukturo vsakega posameznega govorca. Vprašanje je, kdaj in kako poteka identifikacija govorca z jezikom skupnosti, ki ji pripada. Jezikovna identifikacija ima dva vidika, individualnega in kolektivnega, ki se med seboj v diahronem smislu močno prepletata, kar z drugimi besedami pomeni, da nobeden od njiju ni prvoten in sta pravzaprav dve plati iste zgodbe. Individualna razsežnost jezikovne identifikacije je povezana z inkulturacijo, ki jo razumem kot proces razumevanja, orientacije in pridobivanja kompetenc na področju predstav, ki konstituirajo neko kulturo. Gre pravzaprav za ponotranjenje kulturno utemeljenih kognitivnih modelov, ki organizirajo in kontekstualizirajo družbeno razširjeno védenje (prim. John, Pool, 1994, 833–834). Na področju jezikovne identifikacije nas zanima zlasti inkulturacija konceptualne povezave jezikovne in etnične pripadnosti, kar imenujem tudi etnojezikovna identiteta. Slovenščina oziroma njena standardna oblika namreč funkcionira ne le kot simbol jezikovne, temveč tudi nacionalne skupnosti. Njena simbolna vrednost – ki jo govorci oziroma govorka slovenščine v procesu inkulturacije ponotranjijo – je posledica več kot tisočletnih jezikovnih, družbenih in političnih procesov na teritoriju sprva protojezikovne, nato slovenske jezikovne skupnosti v pravem pomenu besede in v zadnji fazi slovenske nacionalne skupnosti. Čeprav zadnja trditev brez obrazložitve lahko deluje tendenciozno ali vsaj zelo poenostavljeno, na tem mestu ni prostora za natančen prikaz vseh tistih sredobežnih in sredotežnih silnic, ki so spremljale razvoj slovenskega standardnega jezika v različnih družbenih in političnih kontekstih (prim. Stabej, Grdina, 2003) in ki so konfigurirale simboliko slovenščine kot nacionalnega jezika. Nemara le nekaj zgodovinskih poudarkov: najbolj oprijemljivi poskusi formiranja slovenske jezikovne skupnosti segajo v 16. stoletje in so posledica instrumentalistične protestantske logike brati Sveto pismo v domačem jeziku. Trubarju je tehnologija tiska omogočila izdajo prve slovenske knjige, čemur je sledilo nekaj-

desetletno obdobje živahne knjižne ustvarjalnosti, ki je posredno vzpostavljala in utrjevala idejo o Slovencih kot posebni jezikovni skupnosti. Vendar pa razvoj standardnega jezika od tu dalje spremlja in zrcali zgodovinske antagonizme, zlasti izkušnje slovenske jezikovne skupnosti v kontekstu večjih političnih tvorb in večinskih jezikov. Slovenska jezikovna skupnost je prevzela poteze nacionalne skupnosti v 19. stoletju, v času nacionalne prebuje, ki jo je sprva "zanetila" elita na podlagi romantične ideje o duhu narodov (prim. program Zedinjena Slovenija, ki ga je oblikovalo dunajsko društvo Slovencev), ki pa se je kmalu prenesla na širše plasti prebivalstva, zlasti s pomočjo taborskega gibanja (Cvirn et al., 1999, 247). Jezik je v tistem času postal eden temeljnih elementov slovenske nacionalne identitete in zdi se, da – kljub okoliščinam, ki so težko primerljive s tistimi v drugi polovici 19. stoletja – to vlogo igra še danes (prim. Mikolič, 1999/2000; Stabej, 2007, Grdina, 2007).

ARGUMENTATIVNI TOPOSI V PERFORMATIVNI RAZSEŽNOSTI JEZIKA

Ker izhajam iz predpostavke o performativni naravi jezika, to je njegovi moči odslikave, zlasti pa oblikovanja družbenih razmerij,⁴ so me zanimale tiste jezikovne strategije, na podlagi katerih lahko razumemo odnos med dejanskim družbeno-političnim dogajanjem pred plebiscitom za odcepitev od SFRJ leta 1990 in referendumom za pridružitve EU leta 2003 na eni strani ter strukturo slovenske etnojezikovne identitete v obeh obdobjih na drugi. Eden od načinov identifikacije strukture etnojezikovne identitete je analiza argumentativnih toposov v tistih elementih diskurza, ki izpostavljajo slovenski ekskluzivizem na ravni kulture. Preden pa predstavim izsledke, je nujno očrtati pojmovanje toposov, ki ga privzemam za potrebe raziskave.

Toposi so v teoriji argumentacije eden trših konceptualnih orehov. Domicilno področje tako teoretičnega motrenja kot praktične uporabe toposov je retorika kot večšina prepričljivega govornega nastopanja, če nekoliko (pre)drzno lakonično definiram to "umetnost" z bogato tradicijo vse od antike do sodobnosti. Veliko znanstvenega razmišljanja o toposih – ki konceptu priznava visoko stopnjo relevantnosti v sodobnosti – zgodbo vendarle začneja v antiki (prim. Žagar, 2002, 2008; Žmavc, 2008; Wolrath Söderberg, 2008; Rubinelli, 2006).

4 John E. Joseph v svoji knjigi o jeziku in identiteti namenja posebno pozornost performativni razsežnosti jezika (Joseph, 2004, 19–20). Koncept utemelji z Austinovo teorijo o performativih (1990/1962) – Austin v svoji znameniti knjigi/predavanjih izgrajuje teorijo t. i. performativov, tj. posebnih izjav, ki "prav ničesar ne 'opisujejo' ali 'poročajo' ali konstatirajo, niso 'resnični/e' ali 'neresnični/e'" in pri katerih je "izreči stavek /.../ opraviti neko delo ali del nekega dela, ki ga normalno ne bi opisali kot (ali kot 'zgodlj') nekaj reči" (str. 17). Ko torej razpravljamo o toposih znotraj performativne razsežnosti jezika, osvetljujemo njihovo vlogo ne le pri odslikavanju, temveč tudi pri vzpostavljanju reprezentacij, družbenih razmerij in identitet.

Janja Žmavc topose definira kot "temeljne kategorije, ki izražajo razmerja med idejami, med katerimi vsaka (to je kategorija) lahko služi kot obrazec ali metoda za odkrivanje/določanje (tega), kaj bomo o stvari povedali" (Žmavc, 2008, 168). Skok v preteklost nam bo pomagal "utelesiti" abstraktnost definicije. Že v antiki konkurira več pomenov toposov in Sara Rubinelli (2006, 253) ugotavlja, da do danes⁵ še nobeno delo ni predstavilo različnih vidikov pojmovanja toposov dovolj ustrezno, da bi skozi primerjalno razsežnost doumeli njihovo bistvo. Tudi pričujoči prispevek se odreka ambiciozni predstaviti celostne problematike. Pač pa bo očitana razvojna pot tistega pojmovanja toposov, s pomočjo katerih si lahko pomagamo razumeti tiste vidike medijskega diskurza, ki je spremljal in (so)oblikoval slovensko politično realnost v trenutkih vzpostavljanja različnih političnih konfiguracij.

Manfred Kienpointner izlušči Aristotelovo definicijo *toposa*, ki ga slednji, kljub temu da ta predstavlja središčni pojem razpravljanja v znamenitih Topikah, ne artikulira enoznačno: toposi so po eni strani iskalne formule, to je orodja za iskanje relevantnih argumentov med možnimi argumenti, po drugi strani pa tudi dokazne formule, ki zagotavljajo verjetnost prehoda od argumenta k sklepu (Kienpointner, 2001, 17–18). J. Žmavc (2008) topose eksplicitno poveže s prepričevalnima strategijama etosa in patosa – to sta sredstvi, ki prepričevalno moč jemljeta izven polja logos. V nasprotju s pragma-dialektičnim pogledom znotraj teorije argumentacije, ki uporabo etosa in patosa v prepričevalne namene razume kot odklon od racionalne diskusije in napako v argumentaciji (Eemeren in Grootendorst, 1992, v Žmavc, 2008, 165), J. Žmavc zagovarja tezo, da sta etos in patos (in z njima povezan koncept toposa) ravno tako legitimni strategiji prepričevanja. Ker sta etos in patos v nasprotju z logosom povezana z iracionalnostjo,⁶ so toposi kot sestavni del omenjenih

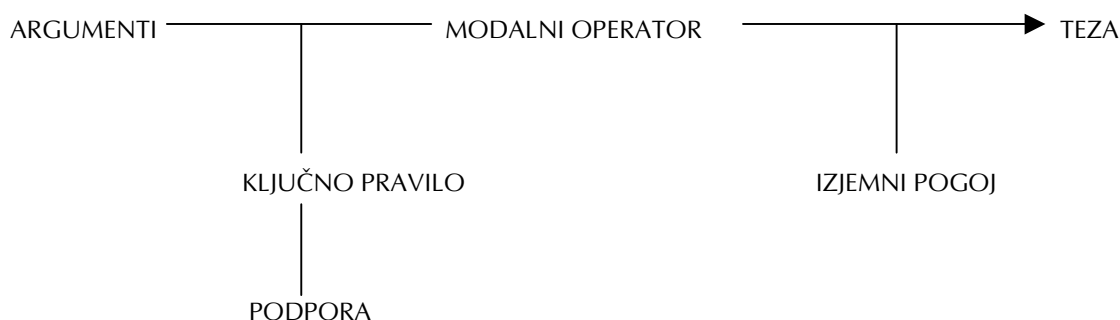
prepričevalnih strategij povezani s tistim delom argumentacije, ki se logiki izmika.

Toposi so bili tudi med Rimljani priljubljena tema znotraj razpravljanja o retoriki, Cicero jih imenuje *loci*, definira pa nekako v smislu mesta, kjer so spravljeni argumenti (Žagar, 2002, 119). Prostorska metaforika je dejansko skupna tako grškemu kot rimskemu pojmovanju toposov, Maria Wolrath Söderberg interpretira topose kot nekakšne *prostore* srečanja govorničevega predmeta upovedovanja na eni strani ter prejemnikovih potreb, predhodnega vedenja in pričakovanj (2008, 128). Po drugi strani so toposi tudi imaginarni prostori, stavbe ali pokrajine v smislu področij, kjer so "spravljeni" spomini in od koder jih govorec lahko brez težav ponovno priklječe v spomin.

Za današnje razumevanje in uporabo toposov v analitične namene je potrebno navesti dve kategoriji toposov. Barthes po Aristotelu loči "obče kraje" od "posebnih krajev". Za Aristotela je občih krajev vsega skupaj troje, to je možno/nemožno, obstoječe/neobstoječe in več/manj (Barthes, 1990, 79), za potrebe pričujoče študije pa je še posebej pomemben koncept specifičnih toposov: "Posebni kraji (*eide*, *idia*) so tisti, ki pripadajo določenim predmetom; to so posebne resnice, specialne trditve, ki jih vsi sprejemajo; to so izkustvene resnice iz politike, prava, financ, pomorstva, vojskovanja itn. Ker ti kraji sodijo k praksi spretnosti, posamičnih zvrsti in predmetov, jih ni mogoče naštetih" (Barthes, 1990, 79).

Moderno razumevanje toposov sta uvedla Perelman in Olbrechts-Tyteca (1958), ki jih ne definirata kot mesta, kjer so spravljeni/skriti argumenti, pač pa kot zelo splošne premise, ki nam pomagajo graditi vrednote in hierarhije (Žagar, 2002, 119).

Stephen Toulmin je topose nekoliko reartikularil in predstavil znotraj svoje teorije argumentacije kot "zagotovila", ki so podlaga argumentaciji. Poglejmo si njegovo shemo argumentacije:

⁵ Torej do trenutka, ko je nastal njen članek.

⁶ Pojma racionalnost in iracionalnost ter odnos med njima je daleč od enostavnosti, vendar pa mi okvir pričujočega članka ne dovoljuje širjenje problematike v to smer.

Toulminov model ima torej šest kategorij (Toulmin, 1974/1958, 94 in naprej): argumenti (data) so vzroki za tezo (claim), ki je sklep, posledica sklepanja. Da so navedeni podatki lahko argumenti za tezo, omogoča ključno pravilo (warrant). To je nekakšna hipotetična izjava, jamstvo, ki ima obliko če → potem in vzpostavlja vzročno-posledično razmerje med tezo in argumentom. Dopustnost ključnega pravila se dokazuje s podporo (backing). Gre za opozorila na zakone, norme, pravila vedenja in veljave, ki so povezani z določenim področjem oziroma vsebino argumentiranja. Z modalnim operatorjem (qualifier) pokažemo na stopnjo verjetnosti: verjetno, domnevno, morda. Izjemni pogoji (rebuttal) so tisti okoliščinski dejavniki, ki omejujejo veljavnost ključnega pravila. Pravzaprav so potencialni protiargumenti.

Brinker (1992, 78) na podlagi analize političnega komentarja ugotavlja pomanjkljivost Toulminove sheme in jo nadgradi s pomočjo dveh dodatnih kategorij; ležišča (Einbettung) in baze vrednot (Wertbasis). Ležišče umešča tezo v konkretno situacijo; izpostavljeni so okoliščinski dejavniki, s pomočjo katerih izjava dobi smisel. V bazi vrednot so izpostavljeni vedenjski vzorci in vrednote, pridobljene z vzgojo.

Perelman s kategorijo ključnega pravila oziroma "zagotovila" (s podkategorijo podpore) ter Brinker z bazo vrednot nadaljujeta aristotelovsko tradicijo argumentacije, temelječo na toposih. Ravno tako so toposi bistveni del teorije argumentacije francoskega filozofa Osvalda Ducrota, ki jih definira kot mesta verovanj, prepričanij in predsodkov, ki so bistveni pri vzpostavljanju smisla (Ducrot, Anscombre, 1987, 54–55). Ducrot obenem navede še nekaj lastnosti toposov (1989, 10 in naprej):

- *univerzalnost*: topos mora biti pripoznan v jezikovni skupnosti, ki ji pripadata vsaj tisti, ki vodi argumentativni postopek – vir –, in tisti, komur je namenjen – naslovnik. Na tej točki naj pripomnim dvoje: toposi vendarle niso vedno značilni le za eno jezikovno skupnost, pač pa lahko povezujejo več jezikovnih skupnosti hkrati. Pravzaprav bi si upala trditi, da so bolj značilni za kulturne in ne jezikovne skupnosti. V tem smislu obstajajo tudi znotraj ene jezikovne skupnosti, če vztrajam pri Ducrotovem poimenovanju/pojmovanju, alternativni toposi, ki se razlikujejo med različnimi kulturami. Bolj smiselno bi bilo topose razumeti kot *kolektivne*;

- *splošnost*: načelo mora biti priznano kot veljavno – ne glede na situacijo, v kateri ga uporabimo – za številne podobne situacije;

- *stopnjevalnost*: skrbijo za povezavo med dvema lestvicama, stopnjevanjema, med katerima vzpostavijo premo sorazmerje.

V analitičnem delu prispevka, ki sledi, privzemam torej zgoraj izpostavljene značilnosti toposov, operacionaliziram pa jih v smislu diskurzivnih strategij, to je bolj ali manj intencionalnih diskurzivnih praks, s pomočjo katerih dosežemo določeni družbeni, politični, psihološki ali jezikovni cilj (prim. Wodak, Meyer, 2001, 73).

PODATKI O GRADIVU IN ANALITIČNI POSTOPEK

Izbor komentarjev⁷ Sobotne priloge (SoP) v dveh trimesečnih obdobjih pred plebiscitom za odcepitev od SFRJ leta 1990 in pred referendumom za pridružitve EU leta 2003 temelji na predpostavki o živahni medijski debati za ali proti odcepitvi/pridružitvi in aktivaciji argumentativnih toposov, ki naj bi posredno podpirali takšno ali drugačno politično odločitev.

V ožji izbor analize sem uvrstila tiste komentarje, ki so jih pisali profesionalni novinarji in publicisti⁸ in ki so se v svojih prispevkih neposredno ali posredno sklicevali na slovensko kulturno identiteto. Sklicevanju je bilo lahko namenjeno več ali manj prostora (to je konkretnih izjav), le v nekaterih prispevkih je kulturna identiteta glavna rdeča nit. Večina prispevkov ob kulturni identiteti omenja tudi slovenski jezik ali pa jezik kot del kulturne identitete lahko razumemo iz konteksta. S pomočjo tovrstnega gradiva sem si postavila raziskovalno vprašanje: v kakšno razmerje postavljajo avtorji komentarjev slovensko kulturno (in posredno jezikovno) identiteto do toposov grožnje in odgovornosti?⁹ Gradivo, ki sem ga na ta način odbrala, je vsebovalo 28 prispevkov leta 1990 ter 10 prispevkov leta 2003. Ker je pričujoči članek del obsežnejše doktorske raziskave, naj očitam tudi druge metodološke korake, ki se na prispevek posredno navezujejo. Poleg števila člankov je v smislu potencialnega medijskega vpliva izbranih pomenskih entitet (če argumentativne topose v širokem smislu tako razumem) pomembna tudi površina teh člankov, ki znaša leta 1990 25.404 cm², leta 2003 pa 16.340 cm². To pomeni, da so komentarji s sklicevanjem na slovensko kulturno in (ne/posredno) jezikovno identiteto leta 1990 zavzemali

7 V žanrskem smislu sem se omejila na komentarje, saj ti po svojih značilnostih omogočajo relativno uspešno analizo argumentativnih toposov. Za komentar je namreč po Košir (1988, 83–84) značilno sledeče: svoje predmete ocenjuje, vrednoti, pojasnjuje, analizira in razlaga. Novinar ne zajema več iz podatkovne sheme (kdo, kdaj, kaj, kje), pač pa raziskuje ozadja, razmerja med dogajanjem, išče vzroke in posledice. Predmet komentarja je ozadje aktualnega dogodka, o katerem je bila javnost že obveščena, zato ima nekakšno vlogo *naturalizacije védenja*.

8 V analizo nisem vključila pisem bralcev, saj imajo z vidika potencialnega medijskega vpliva drugačen status kot komentarji profesionalnih piscev. Uredništvo tovrstne prispevke tudi grafično loči od drugih.

9 Širša raziskava je identificirala pojavnost tudi drugih argumentativnih toposov, in sicer toposov svobode, koristi ter finančni topos (Bergoč, 2008a). V pričujočem članku se osredotočam le na toposa odgovornosti in grožnje.

6,5 odstotka celotne površine tednika, leta 2003 pa skoraj 40 odstotkov manj, to je 4,7 odstotka. Podatek, da je bilo leta 2003 v SoP komentarjem, ki omenjajo slovensko kulturno identiteto, namenjenih skoraj 40 odstotkov površine manj, je za mojo raziskavo pomenljiv, vendar na tej točki nezadosten. Namreč, šele na podlagi analize diskurzivne *strukture* prispevkov lahko sklepam o naravi slovenske etnojezikovne identitete, kot se kaže (tudi) iz razmerja med nacionalnim jezikom ter toposoma grožnje in odgovornosti.

Sicer pa podatki o površinah obeh korpusov, ki sem jih analizirala, napeljujejo še na dodaten pomemben sklep, namreč, da razpravljanju o slovenski kulturni (in posredno jezikovni) identiteti ne v prvem obdobju (1990), še manj pa v drugem (2003) uredniška politika pravzaprav ne namenja tolikšnega prostora (in vloge), kot sem pričakovala. Predodcepitveno in predreferendumsko obdobje namreč obvladujejo predvsem ekonomske (1990) in politične (2003) teme (za natančna razmerja med temami prim. Bergoč, 2008a). Smiselno se torej pokaže, da se nadaljnja analiza osredotoči predvsem na *razmerje* med pojavitvami obravnavanih argumentativnih toposov in identificira morebitna odstopanja v strukturi prispevkov.¹⁰

Toposi bodo v nadaljnjem besedilu obravnavani s pomočjo kvalitativne analize diskurza. Ker je smisel diskurzivne analize identifikacija pomena, bo le-ta potekala procesualno. Pozornost bom osredotočala na argumentativne topose, vendar pa bom pri analizi izpostavila tudi druge kategorije, če se bodo pojavile, zlasti pojme: kontekst, implikatura, predpostavka ter metafore.¹¹ Tovrstna celostna analiza je utemeljena na strukturi koherence in kohezije besedil in celostni gradnji pomena. Zaradi slednjega se je pokazal kvalitativni pristop k analizi toposov bolj smiseln od kvantitativnega (prim. Wodak, 2001, 85).

ŠTUDIJA DVEH PRIMEROV: TOPOSA GROŽNJE IN ODGOVORNOSTI V ARGUMENTACIJI O NACIONALNEM JEZIKU

Hipoteza diskurzivne analize slovenske etnojezikovne identitete je bila naslednja: v predodcepitvenem času leta 1990 so bili za medijski diskurz¹² značilni argumentativni toposi, s pomočjo katerih so avtorji izpostavljali kulturni in jezikovni ekskluzivizem kot razlog in vzrok za politično odcepitev.¹³ V predreferendumskem

času leta 2003 naj bi komentarji v zvezi z vprašanji jezikovne in širše kulturne identitete temeljili na ravno obratni diskurzivni matrici. Izpostavljanje jezikovnega ekskluzivizma naj bi namreč bilo v nasprotju s siceršnjo uredniško politiko časopisa, ki je v obravnavanem trimesečnem obdobju zagovarjala evropske integracijske procese (prim. Bergoč, 2008a; Bergoč, 2008b). Takšna ali drugačna relativizacija vprašanj v zvezi s slovenščino kot nacionalnim jezikom je bila nujna, če naj bi bil projekt pridružitve Evropski uniji kot večjezični in večkulturni politični tvorbi uspešen, saj so kljub deklarativni strpni in demokratični kulturni/jezikovni politiki obstajale bojazni (ki so se kasneje potrdile) o dejansko neenakopravnih odnosih med jeziki, ki izhajajo iz političnih in ekonomskih razmerij moči med jezikovnimi in nacionalnimi skupnostmi.

Kvalitativna diskurzivna analiza pa v nasprotju s pričakovanji ni pokazala večjih odstopanj med obdobjema. Analiza argumentacije izbranih komentarjev tednika Sobotna priloga je identificirala kot rečeno več vrst argumentativnih toposov, nadaljnja analiza bo izpostavila zlasti odnos med slovensko kulturno identiteto in toposom grožnje in z njim povezanim toposom odgovornosti. V nadaljevanju bo nanizanih nekaj primerov (torej ne vseh) v ilustracijo tega odnosa:

TOPOS GROŽNJE:

če obstaja specifična grožnja, jo je treba preprečiti.

SoP 1990

*Josip Vidmar namreč ni posegal samo v literaturo, gledališko in sploh kulturno življenje, temveč je bil, predvsem med NOB in po drugi vojni, zelo soudeležen pri politiki, na straži slovenstva pa je stal še prej, zlasti po letu 1932, ko je izšla njegova pomembna knjižica *Kulturni problemi slovenstva, v kateri je obračunal z unitaristi tedanjega časa* /.../ (SoP 13. 10. 1990, str. 27, Jože Horvat).*

Odlomek je iz prispevka o 95-letnici Josipa Vidmarja z naslovom *Sredi kulture in nad njo*. Argumentacija izhaja iz toposa grožnje, ki je razviden zlasti v formulacijah "na straži slovenstva" ter "je obračunal z unitaristi tedanjega časa". Josip Vidmar je prikazan kot akter, ki se s svojim delovanjem upira grožnji kulturnega imperIALIZMA (to je tedanjega unitarizma). Topos grožnje je na

10 Sorodne raziskave argumentativnih toposov so bile opravljene v: Reisigl, Wodak, 2001; Wodak, de Cilia, Reisigl, Liebhart, 1999; Oberhuber et al., 2005.

11 Ker ti pojmi ne predstavljajo jedra analize, jih na tem mestu ne morem obširno predstavljati, zato za pragmalinistične koncepte *konteksta, implikature in predpostavke* prim. Verschueren, 1999/2000, za metaforo pa Lakoff in Johnson, 1980, Drúlak, 2004, Chilton, 1996.

12 Znova poudarjam, da gre za komentarje trimesečnega obdobja v tedniku Sobotna priloga.

13 To pa ni bil edini vzrok, pomembni so bili tudi ekonomski (prim. Bergoč, 2008a), vendar na tem mestu omejujem izsledke širše raziskave na kulturno-jezikovni vidik.

jezikovni ravni realiziran s pomočjo metafore vojne, kar je ustaljena kombinacija.¹⁴ Avtor prispevka omenja Vidmarjevo knjigo *Kulturni problem slovenstva*, v kateri se omenjeni ukvarja z bistvom pojma narod ter za Slovence ugotavlja, da je jezik eden najpomembnejših elementov narodne identitete. V kontekstu takratne Kraljevine Jugoslavije lahko razumemo izdajo knjige – tako kot implicira tudi avtor gornjega besedila – kot dokaz o ekskluzivnosti slovenske narodne identitete znotraj večnacionalne kraljevine. Topos grožnje, na podlagi katerega so nastajala nekatera besedila in argumentacijske sheme že v tridesetih letih 20. stoletja, v znatnem deležu obvladuje predplebiscitarno pisanje v zvezi s slovensko nacionalno identiteto in jezikom. Medbesedilna naveza na Vidmarjevo delo torej ni naključna, pač pa skuša vzpostaviti vrednostni kontinuum na časovni osi ter tako dokazati legitimizacijo odcepitvenih teženj.

V naslednjem odlomku avtor problematizira pojav imigracije in ob tem ravno tako aktivira topos grožnje.

Kar zadeva množične imigracije delovne sile iz drugih okolij Jugoslavije, obstaja v Sloveniji javnomnenjsko nerazpoloženje do prihodnjih imigracij zaradi zaposlitvene in kulturne ogroženosti. /.../ Slovenci pa so kot pripadniki majhnega naroda, ki je v svoji težavni zgodovini narodnega preživetja doživljal številne asimilacijske napade na svojo etničnost, izredno občutljivi za svojo kulturo. To pojasnjujejo občutki kulturne ogroženosti ob množičnih imigracijah pripadnikov drugih jugoslovanskih narodov z močno drugačnimi navadami in kulturo (SoP 20. 10. 1990, str. 23, Peter Klinar).

V zvezi s toposom grožnje velja opozoriti na stopnjevalno verbalizacijo; sprva je občutek ogroženosti izražen z evfemiziranim samostalnikom "nerazpoloženje". Narod je pojmovan z metaforo OSEBE ("težavna zgodovina narodnega preživetja"), kar občutek grožnje močno intenzivira. Iz odlomka ni jasno, ali avtor loči med etničnostjo in kulturo, kar lahko razumemo kot pojmovanje bistvene vloge elementa kulture znotraj etničnosti. Mešanje kultur znotraj fiksnih narodnih entitet (in identitet) je prikazano kot problematično, dejstvo je okrepjeno s prislovom *močno* (drugačne navade in kultura). Topos grožnje je učinkovito kombiniran s *toposom zgodovine*, ki se glasi takole: ker nas zgodovina uči, da imajo določena dejanja določene posledice, se je treba izogibati dejanjem, ki so primerljiva s tistimi v preteklosti. Zgodovinski asimilacijski pritiski so po avtorjevem mnenju analogni sočasnim imigracijskim pritiskom, zato so občutki kulturne in zaposlitvene ogroženosti upravičeni (dejanja, ki bodo te občutke ogroženosti omilila, gredo v smeri strožjih pogojev za pridobitev državljanstva, o čemer je govora v članku kasneje).

SoP 2003

Ko smo postali nacija, narod z državo, nato pa doslegli sprejem v OZN, smo si zagotovili preživetje, skupaj z ohranitvijo svojega materinega, slovenskega jezika (SoP 15. 3. 2003, str. 4, Tine Hribar, avtor intervjuja Grega Repovž).

Topos grožnje je v osnovi argumentacijske sheme tudi v izjavah Tineta Hribarja, ki preživetje naroda in ohranitev jezika, ki jima implicitno grozi izumrtje, poveže z institucionalizacijo v obliki države in članstva v OZN: narodu in jeziku lahko preživetje zagotovi država in mednarodno priznanje. Avtor s pomočjo ključa "materin" jezik vzpostavi metaforično polje družine – v tem smislu je pomenljiva tudi izbira svojilnega in ne vrstnega zaimka *materni*, ki poudari preslikavo intimnega odnosa do jezika v javni, to je simbolni pomen slovenščine kot nacionalnega jezika.

Tudi v naslednjih dveh primerih istega članka intervjuvanec razpravljanje o nacionalnem jeziku umesti znotraj toposa grožnje:

Tu se srečamo v vprašanju, ki ga je Župančič načel v začetku tridesetih let: ali smo Slovenci res določeni samo z jezikom? Jaz osebno, naj povem vnaprej, sem precej prepričan, da je tako. Ali kot je rekel Levstik: vzemi narodu jezik, vzel si mu vse (SoP 7. 2. 2003, str. 5, Matjaž Kmecl, avtor intervjuja Peter Kolšek).

To je kohezivna moč, ki jo je treba gojiti, če hočemo državljansko ozaveščenost. Jaz bi celo predlagal, da bi na ta dan obesili državno zastavo. Če Slovenci že za druge državne praznike ne izobesijo zastave, naj jo vsaj na Prešernov dan (SoP 7. 2. 2003, str. 4, ibid.).

V obeh primerih argumentacija izhaja iz *toposa avtoritete*, ki ga lahko parafraziramo takole: X ima prav oziroma nekaj mora biti storjeno ali ne zato, ker A trdi, da je to prav oziroma da mora biti nekaj storjeno ali ne. V prvem kosu besedila je Oton Župančič postavljen kot avtoriteta, ki postavi "agendo" jezika kot temeljnega označevalca naroda za relevantno, to je kot vprašanje, ki "zasluži temeljit premislek". Tudi Levstik kot avtoriteta je uporabljen v sorodnem smislu, le da je njegova teza eksplicitnejša, postavljena v obliki trditve ("vzemi narodu jezik, vzel si mu vse") – nasprotno Župančičeva v obliki vprašanja vsaj formalno dopušča dva alternativna odgovora ("ali smo Slovenci res določeni samo z jezikom?"). Topos grožnje, ki nas še posebej zanima, avtor gradi v odnosu med jezikom in narodom. Narod eksplicitno poveže s skupnim jezikom oziroma obstoj naroda pogojuje z obstojem jezika. Potencialna grožnja raste iz možnosti izumrtja slovenščine.

14 Prim. analizo diskurza hladne vojne, ki jo je opravil Paul Chilton (1996).

TOPOS ODGOVORNOSTI:

če je nekdo odgovoren za določene probleme, mora delovati v smeri iskanja rešitev za te probleme.

Topos odgovornosti je zrcalna slika toposa grožnje. Odgovornost do upora se v prispevkih velikokrat pojavlja kot odgovor na pojav grožnje.

SoP 1990

To izkustvo z jezikom, ki me spremlja še danes kot ključna sestavina moje pesniške artikulacije, zagotovo ni neerotična, postala je celo tako zavezujoča zame tudi navzven, da prestopa zgolj pesniško prakso in me dobesedno sili k dejavnosti, ki naj pripomore k temu, da se jeziku, za katerega Heidegger pravi, da je hiša biti – in to je zame slovenščina – postavi tudi državna streha nad glavo (SoP 1. 12. 1990, str. 27, Niko Grafenauer, avtor intervjuja Jože Horvat).

Slovenski jezik na tem mestu služi kot impliciten argument državne suverenosti. Intimistično metaforiko jezika kot duhovne domovine¹⁶ uokvirja kolektivistična metaforika jezika kot nacionalne biti. *Topos odgovornosti* je podlaga izjave o tem, da avtorja določeno izkustvo z jezikom sili k političnemu delovanju. Topos odgovornosti se pogosto pojavlja v zvezi s pesniki in njihovo odgovornostjo do ohranjanja slovenskega jezika, kulture in nacije nasploh, izvore tega pojmovanja pa lahko iščemo v neznanem delu tistih akterjev v slovenski zgodovini, ki so igrali pomembno vlogo pri vzpostavitvi slovenske nacionalne identitete in katerih siceršnje javno delovanje je bilo tesno povezano s književnostjo.

Metafora je sicer učinkovita strategija za izražanje toposa odgovornosti, ni pa edina. Poglejmo si spodnji primer:

Potrebujemo kulturne modele, ki bodo osmislili tudi samostojnost Slovenije oziroma jo omogočali. Na kulturi je, da misel poleti, da se obzorja dvignejo, da se duhovna prostost človeka na Slovenskem razlega od parterja do galerij, in da spoznamo nujnost lastne državne suverenosti (SoP 8. 12. 1990, str. 27, Rudi Šeligo, avtor intervjuja Drago Medved).

Prvine slovnice, ki pomagajo aktivirati topos odgovornosti, so zlasti glagolske oblike prve osebe množine, ki v kontekstu delujejo mobilizacijsko: "potrebujemo

kulturne modele", "spoznamo nujnost lastne državne suverenosti". Odgovornost je aktivirana v tem odlomku tudi na frazeološki ravni: "na kulturi je" je fraza, na katero SSKJ veže pomen dolžnosti¹⁷ (torej odgovornosti); kulturi je poverjena naloga, da vzpostavi okoliščine ("da misel poleti", "da se obzorja dvignejo", "da se duhovna prostost človeka na Slovenskem razlega od parterja do galerij") za čutenje odgovornosti ("da spoznamo nujnost lastne državne suverenosti").

SoP 2003

Citiram nekoliko daljši del prispevka Ivana Štuhca z naslovom *Opora naši suverenosti*. Vodilna tema je vstop Slovenije v evro-atlantske povezave, torej NATO, vendar pa avtor zlasti v uvodu argumentacijo razširi tudi na pridružitvev Evropski uniji.

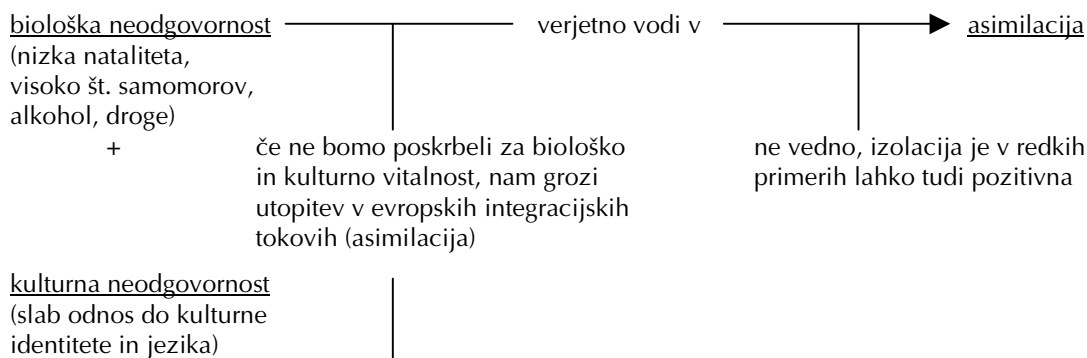
Danes nihče na našem planetu ne more razmišljati zunaj območja globalnosti sveta in človeške skupnosti na njem. Vsaka izolacija in osamitev prej ali slej pomeni notranjo krizo in propad. Slovenija kot država na prehodu ima kljub svoji majhnosti pomembno strateško in komunikacijsko lego, da o naravnem bogastvu niti ne govorimo. Če bi vse mednarodne udeležbe in uspehi bili tako vidni, kot so športni, bi verjetno ugotovili, da smo glede na svojo velikost nesorazmerno številčno prisotni na evropski in globalni ravni. Če bi to tudi načrtno vzpodbujali, se nam ni treba bati, da bi nas integracijski tokovi posrkali. Za to je treba izpolniti vsaj dva pogoja. Najprej je ključ do vsega biološka vitalnost. To pomeni skrb za regeneracijo in zdravo življenje. Nataliteta, število samomorov, zasvojenost z alkoholom in mamili ali drugimi sredstvi niso vzpodbudna dejstva, ki bi govorila v prid prepričanju, da nam je res kaj do lastnega obstoja, kaj šele do lastne skupnosti, katere institucionalno obliko predstavlja država. Drugi pogoj je, da gradimo lastno kulturno identiteto. Skrb za slovenski jezik in za skrbno ter sistematično utrjevanje vseh zgodovinskih ključnih momentov v narodni zgodovini, ki oblikujejo našo zavest, je naloga celotnega vzgojno-izobraževalnega sistema medijev. Brez utrjevanja slovenske samobitnosti ne moremo pričakovati, da bi se Slovenci in Slovenke v boju na mednarodni sceni ne izgubili in za ceno osebnih koristi pozabili na svojo odgovornost do narodove skupnosti. Kdor svojega ne pozna in ne ceni, tisti tudi do tujega ne more zavzeti spoštljivega in ustvarjalnega odnosa, ki nikakor ne vodi v asimilacijo (SoP 22. 2. 2003, str. 27, Ivan Štuhec).

16 Nekoliko prej v intervjuju Grafenauer odgovarja: "Zato je poezija zmerom tudi nacionalno konstitutivna, saj na impliciten način utrjuje izvorne značilnosti jezika, ki pripada nekemu narodu. In v tem jeziku je edino avtentično pesnikovo domovanje."

17 SSKJ v frazeološkem gnezdu navaja stalno besedno zvezo in njeno razlago 'na tebi je, da spregovoriš ti si na vrsti, ti si dolžen', gre torej za različno površinsko realizacijo identične globinske strukture fraze.

Štuhčeva argumentacija je zanimiva zato, ker topos grožnje (če ima neko politično dejanje ali odločitev nevarne in ogrožujoče posledice, ne sme biti izvedeno) aktivira v dveh nasprotujočih si primerih. Prva grožnja je povezana z "izolacijo in osamitvijo", ki vodita v "notranjo krizo in propad". Slovenija torej v kontekstu evroatlantskih partnerstev ne sme ostati nepridružena, ker bo to za njeno politično usodo slabo. Avtor omenjeni argument navede eksplicitno. Drugič je topos grožnje aktiviran popolnoma implicitno v neizgovorjeni argumentaciji: politična integracija ni pametna, ker bomo izgubili svojo nacionalno identiteto. Problem, ki ga avtor ne formulira eksplicitno, je torej možnost izgube slovenske nacionalne identitete ob pridruženju Evropski uniji in Natu. Implicitno je trditev prisotna v izjavi "Če bi to tudi načrtno vzpodbujali, se nam ni treba bati, da bi nas integracijski procesi posrkali." Predpostavka te trditve je, da integracijski procesi *lahko* posrkajo različne identitete. Sploh če so te skupinske identitete *problematične*: (nizka nataliteta, samomori, zasvojenost z alkoholom in mamili ali drugimi sredstvi. Omenjena argumentacija je uporabljena strateško, saj je avtorjev glavni namen – kot ga razumem sama – grožnjo izgube nacionalne identitete pravzaprav ovreči (saj vstop v Nato in EU nena zadnje promovira). V ta namen našteje nekaj odgovornosti Slovencev, da se asimilacija ne bi zgodila: biološka vitalnost (tj. skrb za regeneracijo in zdravo življenje), gradnja lastne kulturne identitete (skrb za slovenski jezik ter skrbno in sistematično utrjevanje zgodovinskih ključnih momentov v narodni zgodovini). Avtor slovenskemu jeziku (poleg zgodovine in regeneracije) pripisuje pomembno mesto znotraj nacionalne identitete.

V spodnji shemi, kjer sem uporabila Toulminove kategorije, je prikazana omenjena argumentacija:

1. topos grožnje/nevarnosti: če ima neka odločitev nevarne posledice, ne sme biti izvedena
2. topos odgovornosti: če ima skupina ljudi odgovornost za določene probleme, mora poiskati rešitev

18 Prim. Toulminovo shemo na str. 6.

19 Literatura sama po sebi ni nujno hermetična in devalorizirana tema – njen "politični naboj" je odvisen od konteksta. Zgodovina slovenske literature nam kaže, da je imelo leposlovje v kritičnih trenutkih slovenske narodne emancipacije pomembno vlogo (prim. Stabej, 1997). Konec 80. let 20. stoletja so pesniki in pisatelji igrali pomembno vlogo v slovenskem družbenem, tudi političnem življenju (prim. pisateljsko ustavo, majniško deklaracijo ipd.), posredno je imela tudi literatura relativno visok družbeni status, leta 2003 razmere literaturi niso bile več tako naklonjene.

Po drugi strani vse to pomeni, da sta omenjena toposa vseeno čvrsto prisotna v strukturi slovenske etno-jezikovne identitete,¹⁹ ne glede na močno različne družbene in politične okoliščine, s katerimi so se soočali Slovenci kot govorci slovenskega jezika in pripadniki slovenske nacije.²⁰ Vendar pa tej ugotovitvi sledi logično vprašanje: kateri so tisti bistveni dogodki v slovenski kolektivni izkušnji, ki se z inkulturacijo (tako uspešno) vgrajujejo v jezikovno-identitetno matrico pripadnikov slovenske nacionalne skupnosti? Ali drugače povedano: na kakšen način se občutek ogroženosti slovenske kulture in jezika reproducira? Zdi se, da je odgovornost do zaščite jezika samoumeven in konstruktiven odgovor na pritiske na kulturno in jezikovno identiteto,

ki so jih govorci slovenščine pogosto doživljali v zgodovini sobivanja z večjimi in močnejšimi jezikovnimi in nacionalnimi skupnostmi (prim. Stabej, 2001). Tudi danes nekatere ocene slovenske jezikovne situacije s poudarkom na nezadostni jezikovni zmožnosti govorcev slovenščine problematizirajo izpostavljanje jezikovne ogroženosti (prim. Stabej, 2006), kar je z vidika spodbujanja jezikovne samozavesti, ki je z razvijanjem jezikovne zmožnosti tesno povezano, izrazito neplodno.

ZAHVALA

Za dragocene pripombe k rokopisu se zahvaljujem dr. Janji Žmavc.

THREAT AND RESPONSIBILITY IN MEDIA DISCOURSE ON NATIONAL LANGUAGE

Simona BERGOČ

University of Primorska, Faculty of Humanities Koper, SI-6000 Koper, Titov trg 5

e-mail: simona.bergoc@fhs.upr.si

SUMMARY

The main reflection of this paper could be summarized into the following statement: the topoi of threat and responsibility are firmly incorporated into the structure of Slovene ethno-linguistic identity. This thesis contradicts the scientific presumptions of the paper concerning the mentioned topoi, which represent discursive strategies – that is more or less intentional plans of achieving communication objectives. In the paper, the topoi of threat and responsibility were identified through analysis of discourse in commentaries from the Saturday supplement (Sobotna priloga) of Delo newspaper, monitored in two three-month periods preceding the Independence Plebiscite (23rd December 1990) and the referendum on entering the EU (23rd March 2003). The sample was selected by considering the basic communicological criteria: the question of media influence, their readership and ownership. In the beginning, the author positions the problem of topoi into the debate on the symbolic and performative role of language. She outlines the developmental path of the inclusion of national language into the repertory of national symbols and, with the aid of the performativity concept (the so called creating of reality), presents the topoi as a discursive strategy of creating a relation of values among social phenomena. In the case of the Slovene as a national language the topoi of threat and responsibility function as a unity, namely, if we accept the preposition of threat, someone has to take responsibility for resolving the situation at hand. The author tries to show, that the above topoi have arisen on the basis of historical antagonisms, in particular the experiences of Slovene national community within the context of larger political entities and majority languages. In the period before the plebiscite in 1990, the relevant argumentation emphasized the exclusiveness of the Slovene language, which contributed to the conviction that there is no sense in forming political alliances with "incompatible" cultural communities. In the period preceding the referendum in 2003 one would expect a lower rate of occurrence of argumentation arising from the topoi of threat and responsibility, as the editorial policies of the newspaper in question were distinctly pro-European, however, the analysis of the material did not show any significant differences between the structures of

19 Ob pripombi – kot jo je posredoval tednik Sobotna priloga v obeh analiziranih obdobjih. V zvezi s tem moramo poudariti, da bi bila širše zasnovana raziskava, ki bi upoštevala tudi druge medije (tiskane, avdio-vizualne, elektronske), zanimiva, saj bi rezultate lahko po eni strani bolj posplošili, po drugi strani pa bi analiza morda pokazala specifične diskurzivne strategije, ki jih uporablja določeni medij. Vendar pa pričujoča analiza, ki temelji na širši raziskavi v Bergoč 2008a, zaradi svoje specifične metodologije, ki je usmerjena izrazito lokalno, procesualno in sentenčno, ni mogla upoštevati širšega gradiva. Ob prilagoditvi metodologije bi bila obsežnejša raziskava gotovo zanimiva in relevantna.

20 Raziskava je bila omejena na opazovanje slovenske etnojezikovne identitete. Na te ritoriju Republike Slovenije so tudi druge etno-jezikovne identitete, kar bi bilo zanimivo vključiti v naslednje raziskave tega področja.

argumentation in both periods discussed. Therefore, we can assume that, when it comes to language, the topoi of threat and responsibility are markedly present in the structure of Slovene ethno-linguistic identity regardless of their various contexts. Upon considering the findings of a wider-scope research discussed in Bergoč 2008a, which pointed out the use of argumentation based on the sense of linguistic vulnerability in the context of articles in 2003 discussing culture and the entire corpus of Slovene literature *sensu stricto*, the author elaborated a thesis, that the potential problem of Slovene language was placed into its traditional hermetical context of Slovene literature. In this way it had been stripped of its political charge, persuasive potential and any potential influence on the results of the referendum on entering of Slovenia into the EU.

Key words: Slovene, ethno-linguistic identity, European Union, critical discourse analysis, argumentative topoi

LITERATURA

- Ang, I. (1996):** Living Room Wars. Rethinking Media Audiences for a Postmodern World. London, New York, Routledge.
- Austin, J. L. (1990):** Kako napravimo kaj z besedami. Ljubljana, ŠKUC-Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Barthes, R. (1990):** Retorika starih. Elementi semiologije. Ljubljana, ŠKUC-Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Bašič Hrvatini, S., Kaučič, L. J. (2003):** Medijska koncentracija v Sloveniji. Medijska preža, 16. [Http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/16/trg/12](http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/16/trg/12). 3. 2007.
- Bašič Hrvatini, S. (2005):** Čigavo bo Delo? Medijska preža, 23/24. [Http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/24/trg/](http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/24/trg/), 12. 3. 2007.
- Bašič Hrvatini, S., Petković, B. (2007):** In temu pravite medijski trg? Vloga države v medijskem sektorju v Sloveniji. Ljubljana, Mirovni inštitut.
- Bergoč, S. (2008a):** Slovenski jezik v procesih političnega združevanja in pridruževanja: vloga jezika pri konstrukciji narodne in državne identitete (doktorska disertacija). Ljubljana, Filozofska fakulteta.
- Bergoč, S. (2008b):** Družbeni akterji in slovenska kulturna identiteta v medijskem diskurzu dveh obdobij. Jezik in slovstvo, 53, 6. Ljubljana, 69–84.
- Chilton, P. (1996):** Security Metaphors. Cold War Discourse from Containment to Common House. New York, Peter Lang Publishing.
- Bourdieu, P. (1991):** Language and Symbolic Power. Cambridge, Polity Press.
- Brinker, K. (1992):** Linguistische Textanalyse. Berlin, Erich Schmidt.
- Cvirn, J. et al. (1999):** Ilustrirana zgodovina Slovencev. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Drulák, P. (2004):** Metaphors Europe lives by. Language and institutional change of the European Union. [Http://www.arena.uio.no/events/documents/Paper_001.pdf](http://www.arena.uio.no/events/documents/Paper_001.pdf), 26. 3. 2007.
- Ducrot, O. (1989):** Argumentacija in argumentativni "toposi". Problemi, 27, 1, Ljubljana, 3–18.
- Ducrot, O., Ansbre, J. C. (1987):** Argumentacija v jeziku. Filozofski vestnik, 2. Ljubljana, 48–60.
- Eemeren, F. H. van, Grootendorst, R. (1992):** Argumentation, communication, and fallacies: a pragma-dialectical perspective. Hillsdale, Lawrence Erlbaum.
- Grdina, I. (2007):** Težavno porajanje naroda. Nova revija, 26, 307/308. Ljubljana, 207–217.
- John, F., Pool, P. (1994):** Socialization, enculturation and the development of personal identity. V: Tim Ingold (ur.): Companion Encyclopedia of Anthropology. London-New York, Routledge, 831–851.
- Joseph, J. E. (2004):** Language and Identity. National, Ethnic, Religious. Hampshire-New York, Palgrave Macmillan.
- Košir, M. (1987):** Nastavki za teorijo novinarskih vrst. Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- Lakoff, G., Mark, J. (1980):** Metaphors We Live By. Chicago, London, The University of Chicago Press.
- Mediana (1992):** Branost, gledanost, poslušnost. Analiza medijev v Sloveniji (april 1992). Ljubljana, Inštitut za raziskovanje medijev.
- Mihelj, S. (2004):** The role of mass media in the (re)constitution of nations: the (re)constitution of the Slovenian Nation through the mass media representations of the plebiscite for an independent Slovenia, Bosnian refugees and non-registered migration (1990–2001) (doktorska disertacija). Ljubljana, ISH.
- Mikolič, V. (1999/2000):** Povezanost narodne in jezikovne zavesti. Jezik in slovstvo, 45, 5. Ljubljana, 173–185.
- Perelman, C., Olbrechts-Tyteca, L. (1958):** Traite de l'argumentation: la nouvelle rhétorique. Bruxelles, Editions de l'Université.
- Perelman, C. (1993):** Kraljestvo retorike. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.
- Oberhuber, F., Bärenreuter, C., Krzyzanowsky, M., Schönbauer, H., Wodak, R. (2005):** Debating the European Constitution. On representations of Europe/the EU in the press. Journal of language and politics, 4, 2. Ljubljana, 227–271.
- Reisigl, M., Wodak, R. (2001):** Discourse and Discrimination. London-New York, Routledge.
- Rubinelli, S. (2006):** The Ancient Argumentative Game: *τόποι* and *loci* in Action. Argumentation 20, 3. Dordrecht-Boston-Lancaster-Tokyo, 253–272.

- STA (13. 4. 2007):** Kje je avtonomija medijev? *24ur.com*. <http://24ur.com/novice/slovenija/kje-je-avtonomija-medijev.html?ar>, 10. 2. 2008.
- Stabej, M. (1997):** Slovenski pesniški jezik med Prešernom in moderno (doktorska disertacija). Ljubljana, Filozofska fakulteta.
- Stabej, M. (2001):** Slovenščina v Evropi, Evropa v slovenščini: premislek pred okroglo mizo. V: Zbornik predavanj. 37. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 25. 6.–14. 7. 2001. Ljubljana, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 261–270.
- Stabej, M. (2006):** Obris slovenske jezikovne politike. *Slavistična revija: Slovensko jezikoslovje danes*, 54. Ljubljana, 309–325.
- Stabej, M. (2007):** Jaz v nas. Nekaj tez o jeziku, identiteti in jezikoslovju na Slovenskem. V: Stereotipi v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi. 43. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana, 25. 6.–13. 7. 2007. Ljubljana, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 13–24.
- Stabej, M., Grdina, I. (2003):** La lingua slovena: situazione attuale. V: *Slovenia / Societât filologjiche furlane, ottantesimo congresso*, Lubiana, 21 settembre 2003 = [Societât filologjiche furlane], otantesim congrès, Lubiane, 21 di setembar 2003. Udine, Società Filologica Friulana, 395–402.
- Škiljan, D. (2002):** Govor nacije. Jezik, nacija, Hrvati. Zagreb, Golden marketing.
- Starc, S. (2007):** Struktura oglaševalskih besedil in njihove diskurzivne lastnosti z diahronega in sinhronega vidika (doktorska disertacija). Ljubljana, Filozofska fakulteta.
- Toulmin, S. E. (1974/1958):** *The Uses of Argument*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Wodak, R., de Cillia, R., Reisigl, M., Liebhart, K. (1999):** *The discursive construction of national identity*. Edinburgh, Edinburgh University Press.
- Wodak, R. (2001):** The discourse – historical approach. V: Wodak, R., Meyer, M. (ur.): *Methods of Critical Discourse Analysis*. London, Sage, 63–94.
- Wolrath Soderberg, M. (2008):** Topical Learning. V: Eemeren, F. H. van et al. (eds.): *Understanding argumentation: work in progress*. Amsterdam, Sic Sat, 127–136.
- Verschueren, J. (2000):** Razumeti pragmatiko. Ljubljana, Založba /^{*}cf.
- Vezovnik, A. (2007):** Diskurzivna konstrukcija slovenske nacionalne identitete: analiza časopisnih političnih komentarjev v obdobju vstopanja Slovenije v Evropsko unijo. *Annales, Series historia et sociologia*, 17, 2. Koper, 469–483.
- Žagar, I. Ž. (2002):** Topoi, loci, commonplaces: startingpoints in/for education? *The School field* 13, 6. Ljubljana, 117–128.
- Žagar, I. Ž. (2008):** Topoi, črna skrinjica argumentacije? *Šolsko polje* 18, 7/8. Ljubljana, 73–98.
- Žmavc, J. (2008):** Ethos and pathos in Anaximenes' rhetoric to Alexander: a conflation of rhetorical and argumentative concepts. V: Eemeren, F. H. van et al. (ur.): *Understanding argumentation: work in progress*. Amsterdam, Sic Sat, 165–179.
- www.nrb.info (2007-03):** http://www.nrb.info/opis/podatki_2002_2005/2003-1.html.